

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2012

TIMARAKA: 70

NKARHI: tiawara ti2

Papila leri ri na 21 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi nga eka pheji leyi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga sunguli hi ku hlaya swivutiso leswi nga endzeni ka phepha ra swivutiso. Sungula u xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.
3. Papila leri ri na MUNE wa SWIYENGE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)
4. Landzelela swiletelo leswi nga eku sunguleni ka xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
5. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA, hileswaku Xivutiso XIN'WE eka xiyenge XIN'WANA NA XIN'WANA XA LESWIMBIRHI u swi hlawuleke.

XIYENGE XA A: Novhele
Hlamula xivutiso XIN'WE xa novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: Ntlangu
Hlamula xivutiso XIN'WE xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana
Hlamula xivutiso XIN'WE xa xirungulwana lexi u xi dyondzeke.

XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsena

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
6. Nombora swivutiso swa wena tanihilaha swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula swivutiso swa xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
9. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki – FA Thuketana</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	5
KUMBE			
2. <i>Ndzi ngo tinciki – FA Thuketana</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	6
XIYENGE XA B: NTLANGU			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
3. <i>Byokota Madlayisana – MM Marhanele</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	8
KUMBE			
4. <i>Byokota Madlayisana – MM Marhanele</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	9
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
5. <i>Ndzi tlakuseni ...! – NJ Maluleke</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	12
KUMBE			
6. <i>... Leyi tipfuxaka – NJ Maluleke</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	13
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI			
HLAMULA SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA EKA SWITLHOKOVETSELO LESWI NGA LAHA HANSI			
7. <i>Ndzi wisise – RK Gum'sani</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	15
KUMBE/NA			
8. <i>N'wini wanga – M Malungana</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	17
KUMBE/NA			
9. <i>Ku langutiwa vito – RK Maluleke</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	18
KUMBE/NA			
10. <i>Ra dzindza – M Malungana</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	20

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungo wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Xitsalwana kumbe xikambelantwisiso)	1–2	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	3–4	1	
KUMBE			
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	5–6	1	
KUMBE			
D: VUTLHOKOVETSERI	7–10	2	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

'A ndzi tivi mhaka ya kona, kambe va holovela buti Rice.' Le kamarini ya ku tshama eka yona, nkulukumba Ntekele a a ri karhi a ha rhendzeleka na kamara. Ndzhaku a yima emahlweni ka Rice, loyi hi ku chava na hi tingana letikulu, a a tshame ongeti wo va khoba-nxaluka a ku: 'Rice, u ndzi khomise tingana letikulu laha tikweni. U ndzi humese moya, u ndzi onhe vito. Vito ra ka Ntekele namuntlha hi loko ri thyakile. Vakriste-kulorhi va ta ku yini hi mina? Vakulukumba-kulorhi ekerekeni va ta ndzi languta njhani? Vafundhisi vona ke? Rice, ndzi ri u onhe vito ra ka Ntekele, u puluvundzise vito ra Vahlave endzhopeni wa tingana hi manyala lawa u nga ma endla. Ndzi ta va byela yini ekerekeni mina ndzi nga murhangeri? Ndzi ta vula yini etikweni mina wa vito ro duma? Xana ndzi ta ya yima emahlweni ka vanhu ndzi va byela yini mina wo hlonipheka? U ndzi hundzule xihlekiso. Hikokwalaho ke, namuntlha ndza ku hlamba. Ku sukela namuntlha u nga ha ki u tivula n'wana wa mina, namba u ndzi lombamba ko sweswi. Ndzi lombe ndhoda u phendla mindzhuva u ya lomu ndzi vengiwa.''

'A yi dye yi siya marhambu Nkhavelana, phepha Muhlave ndzina, phepha Mhlave wa ku vengwa, phepha nkatanga,' ku vula nsati wa yena N'wa-Xitlhelana hi rito ro tshoveka, rito ro khongotela, rito ro komba ku vaviseka loku a ku ri embilwini ya yena. 'U ta mi lombamba a ya kwihi?'

'A ndzi lavi no tiva lomu a nga yaka kona. Loko u swi kota u ngo ho n'wi mita, a ndza ha lavi no n'wi vona laha mutini wa mina.'

'A mi n'wi rivaleri mbuya ka tata wa Manayila, n'wi rivaleleni nkata mina, n'wi rivaleleni *Papa*. Xana ko hlola yena ku endla mhaka yo tano? Kasi loko vatolo va ku kuwa ra le thyakeni u dyisa hi n'wana, a va vula yini? A va nga vuri swona sweswi swo fa ...'

Hlamusela ntiyiso lowu vuriwaka hi xivuriso lexi nge: 'Vukosi i mberha', u ri karhi u kongomisa eka leswi nga humelela Ntekele ku sukela loko a ta va a hlongorile Rice ku ya fika laha a nga ringeta ku xavisa Manayila eka Muzayiwe.

[35]**KUMBE**

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

'Kunene a hi vekeni hinkwaswo eka Xikwembu, hi xona xi nga ta hi chavelela, ku vula nkata Comela. 'U kwihi manana N'wa-Xitlhelana hi ta endla xikhongelo?'
'U kona,' ku hlamula nkulukumba Ntekele, 'kambe a ndzi kholwi leswaku a nga huma a ta haleno hi mukhuva lowu a nga tlhaveka hi wona.' A nga tlhaveki! Jaha ra yena mbuya,' ku vula nkata Moyana. 'Swa antswa hi ya endlela xikhongelo xelexo kwale a nga kona.' Hi ku twa leswaku a va lava ku ya nghena ekamarini ya vona va endla xikhongelo, nkulukumba Ntekele a vona swi fanela ku rhanga hi ku ya veka switulu, ni ku lulamisa mikumba leyi hi ku pfuka ka yena bya mpfundla a a lo yi raha kunene. Kwalaho hi loko a rhwala switulu swimbirhi ekamarini ya vona ya ku dyela eka yona, a ya naswo ekamarini ya vona ya ku etlela eka yona ...'

- 2.1 Xana vanhu lava va vulavula va ri kwihi? (1)
- 2.2 Nyika xivangelo lexi endlaka leswaku vanhu lava va kumeka eka mbangu lowu. (2)
- 2.3 Boxa vito na xivongo xa nhwanyana loyi a nga onhiwa hi Rice. (2)
- 2.4 Xana hi xihi xivangelo lexi endlaka leswaku Ntekele a venga ndyangu lowu Rice a onheke nhwana eka wona? (2)
- 2.5 Boxa swilo swimbirhi leswi Rice a nga kunguhata ku xavela n'wana wa yena loko tshuka a ve mufana? (2)
- 2.6 Loko Ntekele a ya fika ekamareni ya vona yo etlela u kumile leswaku:
- A N'wa-Xitlhelana a a tshamile exitulwini.
B N'wa-Xitlhelana a a lovile.
C N'wa-Xitlhelana a a ri eku khongeleni. (1)
- 2.7 Mutsari u ri: 'A hi vekeni swilo hinkwaswo eka Xikwembu.' Xana ku veka swilo eka Xikwembu swi vula yini? (1)
- 2.8 Xana loko a ku ri wena loyi makwenu a nga lova endzhaku ka loko mutswari wa n'wina a n'wi hlongorile ekaya a wu ta endla yini? (2)
- 2.9 Hi byihi vuxaka leyi a byi ri kona exikarhi ka Jamboti na Lefty? (2)
- 2.10 Xana u dyondzile yini hi endlelo ra Ntekele ra ku hlongola Rice? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

Ina, ntirho wa mina evuthwini leri ra hina a ku nga ri ku tirha hi mavoko kambe ku tirhisa byongo, kambe eka ntirho lowu ndzi vone swi fanela leswaku na mina ndzi va kona ku pfuneta hikuva a wu ri ntirho wukulu, lowu a wu lava ku tirhiwa hi vutlhari ni hi ku hatlisa, naswona a hi nga si tshama hi tirha ntirho wo fana na wona.

Kunene hi sukile nimadyambu ya Sonto yeleyi ndzi nga ta ndzi ta ta lelana na wena hi yona, hi kongoma Dorah'sdale leswaku hi ta ya etlelela ekusuhi. Hi siku leri tlhandlamaka, hi ku landza mano lawa a ndzi ma lukile, hi suke hi nkarhi wa ntlhanu ni mixo, hi khoma pato leri humaka hi tlhelo ra vuxa bya doroba leri ra Dorah'sdale ri kongoma eRita. Khumembirhi wa tikhilomitara ku suka eDorah'sdale, ku ni xipatwana lexi xi hambukelaka eximatsini, xipatwana lexi hi lexi a ku tirhisiwa xona loko pato lerikulu ra ha lulamisiwa.

- 2.11 Xana i mani loyi a nga leriwa hi xivulavuri lexi vulavulaka laha henhla? (1)
- 2.12 Boxa ndhawu laha xivulavuri lexi xi vulavulaka xi ri kona. (1)
- 2.13 Hlamusela xivangelo lexi endleke leswaku munhu loyi a tikuma a ri eka ndhawu leyi. (2)
- 2.14 Tsala vito ra vuthu leri xivulavuri a xi wela eka rona. (1)
- 2.15 Hi wahi mano mambirhi lawa ya tirhisiweke hi vuthu leri xivulavuri xi welaka eka rona ku endlela leswaku va nga kavanyetiwi eka ntirho lowu a va lava ku wu endla. (4)
- 2.16 Xana i vamani vanhu vambirhi lava xivulavuri a xi tshama na vona eka ndhawu leyi xi vulavulaka xi ri eka yona? (2)
- 2.17 I mani mulanguteri wa ndhawu leyi a va tshama eka yona? (1)
- 2.18 Nyika xivangelo lexi endleke leswaku xivulavuri xi kala xi thyiwa '*The shadow*' hi vanghana va xona. (2)
- 2.19 I yini lexi a xi karhata vanhu lava a va tshama na xivulavuri lexi hi nguva ya ximumu na hi nguva ya xixika? (2)
- 2.20 Xana i mani ximunhuhathwankulu eka tsalwa ra 'Ndzi ngo tinciki?' Seketela nhlamulo ya wena. (2)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

GEZANI:	A ndzi ku vungunyi. Loko ndzi ri kusuhi na wena ndzi titwa ndzi ri hosi ya tihosi. Ndzi navela no aka xisaka emurhini ndzi ta tshama na wena kona hi nga ha ehli ni laha misaveni.
MAKHANANA:	Hambi wo aka xisaka emurhini rifu ri ta hi kandziyisa misava.
GEZANI:	Hambi swo va tano hi ta va hi nantswile swa le mpfukeni.
MAKHANANA:	Ndzo khongela xisaka xa kona xi nga vi xa nghondzo. Loko ko va xona hi file.
GEZANI:	Kasi a wu swi voni leswaku ndzi munhu leswi ndzi nga laha? Ku nga ri mina wa ka Maluleke?
MAKHANANA:	Tinyangwa ti pfulekile. Loko a ri mina ndzi ri xisaka xexo xi nga sunguriwa ku akiwa nkarhi wun'wana na wun'wana. <i>(Hi ku twa ku tsokombela ka marito ya Makhanana, ndhuna yi tlulela ehenhla yi sungula ku chongola xikan'we ni lava nga sungula khale. Makhanana na yena a yima a khinya xisuti, a tlhela a yimbelela hi ndlela yo komba leswaku na yena wa ri tiva risimu leri yimbeleleriwaka. Eka risimu leri landzelaka Makhanana u tekile ntirho wo suma a tekela xikhegudyana xa magudya, lexi loko xi ba ehansi hi nenge a swi vonaka wonge a ku tshana dzana ra tinhwala.)</i>
MAKHANANA:	Swa mani leswi?
VAYIMBELERI:	Swa wena. <i>(Hi ku twa ku pyopyiwa a engetela marito eka risimu leri, a tlhela a tshinela laha ndhuna ya swikwenga a yi cina kona.)</i>
MAKHANANA:	Wa mani loyi?
VAYIMBELERI:	Hi ri i wa weno!
NKIYASI:	Hi ka maseve ma swi twa leswi twiwaka hi mina ke?
N'WA-NGOVE:	Swa yini ka maseve?
NKIYASI:	Mathevula o u tekile kasi hoo! Wa ha to sungula ehansi, muti wu tsandzile.
FANISA:	Tshikani swo vulavula hi miti ya van'wana, a hi fambeni na byalwa byi herile.

Makhanana a ri wansati wa xiphukuphuku. Kombisa ntiyiso wa leswi hi ku seketela hi mahanyelo ya yena eka ntlangu wa Byokota Madlayisana.

[35]**KUMBE**

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MATHEBULA:	<i>(A vulavula hi mbilu) Xana lexa noyi xi nga va xi ye kwihi? Xi nga va xi ye eku etleleni xi nga ndzi lelanga? Na ndlela leyi manana luya a nge xi fambe hi yona a hi yona yo ya ekaya. Swa antswa leswaku ndzi yima kwala mahandzeni ya tindlela. Ndza ha pfanga no pavalala laha hansi ka xigungwana lexi, ndzi ta vona leswaku i vamani va nga ta hundza hi laha. (Hi nkarhi wolowo ndhuna yi ta yi rhangisanile na Makhanana, nsati wa Mathebula.)</i>
GEZANI:	Va tolo a va tlarihile loko va ku: 'Mihandzu yo yiva yi tsokombela ku tlurisa.'
MAKHANANA:	A hi tlakuseni milenge, Mathebula u fanele a ri ku ndzi hloteni.
GEZANI:	Mathebula lexa wena u xi tshembile ngopfu ku tlula na hina tindhuna. Xana xa ku nyika mali yo fana ni leyi u yi kumaka eka mina?

- 4.1 Boxa mavito ya vanhu lava Makhanana a rhandzana na vona ehandle ka nuna wa yena? (2)
- 4.2 Xana Makhanana a tirha kwihi? (1)
- 4.3 I yini lexi a xi endla leswaku Nkiyasi a vula leswaku Mathebula wa ha to sungula muti ehansi? (2)
- 4.4 Mathebula u te: 'Xana lexa noyi xi nga va xi ye kwihi?' Rito noyi ku ya hi Mathebula ri vula ...
- A muendli wa swo biha.
B munhu loyi a rhandzekaka.
C munhu wo ka a nga khomeki. (1)
- 4.5 '... Mihandzu yo yiva yi tsokombela ku tlurisa.'
- Hlamusela xivangelo xo va Gezani a vurile marito lawa. Tlhela u hlamusela leswi ma vulaka swona. (3)
- 4.6 Xana Mavundza u tshembisile Makhanana yini loko va ri eka Makaringe? (2)
- 4.7 Hi ku vona ka wena Makhanana a n'wi rhandza nuna wa yena Mathebula? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 4.8 Xana Makhanana a ri na vana vangani? (1)
- 4.9 Makhanana u nyikiwile mali muni endzhaku ka ku va a vutisiwile leswaku 'Xana xa ku nyika mali yo fana ni leyi a yi kumaka eka mina?' (1)
- 4.10 I mani a vuleke leswaku Makhanani a nga ha yi entirhweni? (1)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

N'WA-RIMBELULE:	Hi ri ndzawine, va ka Maluleke! A mi khomi timbyana ta n'wina ti nga ta hi lumoo!
MAGAMANA:	<i>(U vulavula ni nsati-nkulu) A ti n'wi lume u huma kwihi mixo lowu?)</i>
N'WA-VHUKELA:	Leri i rito ra N'wa-Rimbelule u fanele a ri ni timhaka, phela wansati loyi a nga na mihupani, u ni vumunhu.
MAGAMANA:	Loko swi ri tano n'wi hlanganise <i>(Nsati-nkulu a teka nkumba a funengela a hlanganisa N'wa-Rimbelule.)</i>
N'WA-RIMBELULE:	Hi pfuxela n'wina hambu leswi a hi lava ku dyiwa hi timbyana ta n'wina.
N'WA-VHUKELA:	Leta ka hina ti luma valoyi ntsena. N'wina mi pfukile xana?
N'WA-RIMBELULE:	Hi pfukile, ho karhatiwa hi sweswi humelelaka kwala tikweni.
N'WA-VHUKELA:	Swona swa karhata kambe hi fanele ku aswi byarha hi le misaveni laha.
N'WA-RIMBELULE:	A ndzi rhandza ku vona hosi, hambu ndzi ta va ndzi yi hahlulela vurhongo?
N'WA-VHUKELA:	U lo karhatiwa hi yini ka ntswelani?
N'WA-RIMBELULE:	A hi nchumu wo karhata kambe wa vavisa.

- 4.11 Hikokwalaho ka yini N'wa-Rimbelule a yile a ya byela Hosi hi timhaka ta Mavundza na Makhanana? (2)
- 4.12 Mavundza a ri na nsele. Seketela mhaka leyi hileswi swi humaka eka tsalwa. (2)
- 4.13 Hlamusela leswi Hosi yi khenseke N'wa-Rimbelule hi swona. (2)
- 4.14 Kombisa vumunhu bya Mathebula. (2)

- 4.15 Boxa leswi nga humelela hi vukati bya Makhanana na Mathebula endzhaku ka rifu ra Mavundza. (2)
- 4.16 Hi byihi vuxaka exikarhi ka Makhanana na N'wa- Xipene? (2)
- 4.17 Hi wihi nawu lawu a wu tirhisiwa etikweni ra Hosi loko munhu a kumekile a ri na nandzu wo dlaya.? (2)
- 4.18 Xana Macha-Vavasati a ri na vavasati vangani? (1)
- 4.19 U dyondzile yini eka ntlangu lowu? (2)
- 4.20 N'wa-Vhukela u vula leswaku N'wa-Rimbelule u na vumunhu. Xana ku va na vumunhu swi vula yini? (1)
- [35]**

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA**NDZI TLAKUSENI ...! – NJ Maluleke**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

'Leswo rhumela munhu swi nge he lunghi sweswi,' ku tsundzuxa N'wa-Nyonga. 'Kunene swa fanela n'wina hahani,' Xitereke a hlamula. 'Hi kona ndzi ta kota ku lulamisa swin'wana na lowa nghamu.' 'Sweswo swi kahle ngopfu. U fanele ku kuma un'wana mi ta kota ku khomisana ndlela. Va te ndlela yi dya vambirhi,' a hetelela hi ku dzaha fole ra tinhompfu.

Loko Xitereke na muheleketi va ya fika vukon'wanini, timhaka a ti ri tin'wana. Va hlamarisiwe hileswi swikandza swa vaamukeri va vuendzi a swi tika. A wonge a vo vona tintsumi ta Sathana hi byakwe. Loko Xitereke na nxangwana va hlamuserile xikongomelo xa ku ta ka vona laha mutini, va va hlamurile va ku: 'Ma hi hlamarisa. Hina hi kumile xiviko xa leswaku we' mukon'wana u lava xuma xa wena. Makwenu Xitokisi u te ...' Xitereke a hlamala manuku a va nghenelerile. 'Teto mina a ndzi ti tivi, i tintswaha eka mina. Loko mi lava ku vula leswaku vukati bya f ...' Loko a nga si hetisa marito ya yena a hlamala a hlundzukise swin'wana swa mukhuva.

A tikuma a tlakukile a yima, a koweta lo' un'wana hi voko. Milomo yi tshavatana handle ko rhumiwa ku endla tano hi munhu. No vulavula a a nga ha swi koti. A va nga si famba ku ya ekule loko a ku ri tlheriso, a va vuyela; 'Ndzi tlakuseni! Ndzi tlakuseni leswi nga swa mina! Ndzi tlakuseni, a ndzi lavi ku bisana mpongo na n'wina! Ndzi hatliseleni! Ndzi ri ndzi tlak ...!' 'Famba byela makwenu a ku tlakusa. Hina a hi lavi ku vangeriwa mumu. Loyi a nga na swa wena hi ku tivise yena. Hi yena a nga ta ku tlakusa!' Mhani wa muti a rhangela va xinuna ku hlamula a ri karhi a kanyela nceka. A vulavula a ri karhi a n'wi komba gede yo humela ehandle hi yona.

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu nga laha henhla hlamusela leswi humeleleke endzhaku ka loko Xitokisi na munghana wa yena Mapoto va yile va ya teka xuma evukon'wanini bya Xitereke.

[35]**KUMBE**

XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO**... LEYI TIPFUXAKA – NJ Maluleke**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

Exikolweni laha Portia a a tirha kona a a ri na vanghana, kambe eka vona a ku ri na un'we wa le kheheleni. Loko swilo swi famba kahle kumbe loko a fayiwa hi maguvadi ya vutomi, a a tivisa nakulobye Makhanani loyi na hi ku beburiwa a va nga siyani kule ngopfu.

'Hi ka maseve,' ku sungula Portia, 'ndzi ta mi endzela hi ndzhengha wa Muggivela. I khale ndzi nga si kandziya emutini wa n'wina. Ndza tshemba hi nga ka' hi hlamariwa hi tihuku.'

'Mi tiyisile n'wina seveni. Masiku lawa wonge hi lo tovelana munyu,' a n'wi angula. 'A hi nga tlulani milenge. Ko va nkarhi wa masiku lawa wu tsutsuma onge wo gwedliwa kunene. Vudlitiditi byi nyanyile masiku lawa,' a gimeta.

Muggivela wa kona Portia na Makhanani va dzumbile kahle, ku tekiwa leti na letiya. Futhi lavambirhi a va twanana ngopfu hileswi ha vambirhi a va phahana na leswi vuriwaka '*gambling*.' 'N'wantsweku' muendziriwa a nyawusa bulo. 'Ndzi twa leswaku mapeni yo halaka kunene le Venda eThohoyandou.'

'Mi hla' yo michini ya valungu ke? Na mina ndzi swi twilenyana hi van'wana.' 'Ta michini tona ti le tlhelo. Va ri ku sunguriwile leswi vuriwaka '*get-rich-schemes*.' Mali yi tswariwa hi nkarhi wo koma naswona hi ndlela yo hlamarisa.' 'Njhani?' Makhanani a sungula ku hisekela ku twisisa ku tlula eku sunguleni. 'Ndzi nga ringeta ku swi vekisa xileswi. Loko munhu a yisa kwalomu ka R500,00 mundzuku kunene, endzhaku ka mavhiki manharhu u ta ya hakuta ntsengo wa mali yo ringana R1 500,00. Leswi vulaka mbuyelo wa R1 000,00 na leyi munhu a nga beja hi yona.' A swi hlamusela kahle. 'Loko wu ri ntiyiso swi ta vula leswaku mali i teka-mahala masiku lawa. Loyi a nga te i '*get rich sheme*' a nga swi hambelangi. U fuma u nga zangi u juluka.

- 6.1 Xana Portia a a ri 'mistress' etikweni rihi ? (1)
- 6.2 Boxa vito ra kereke leyi Portia a nghena eka yona. Hlawula rin'we eka lama landzelaka:
- A Believe in Christ the Saviour
B Assemblies of God
C Jesus is the Saviour (1)
- 6.3 Boxa vito na xivongo xa nuna wa Portia. (2)
- 6.4 Boxa lexi endleke leswaku Makhanani na Portia va va vanghana lavakulu? (2)
- 6.5 Boxa leswi endleke leswaku mufundhisi Khupa a alela Portia ku va xirho xa *get-rich-schemes*? (2)

- 6.6 Hi swihi switsundzuxo swimbirhi leswi Makhanani a nga nyika Portia loko a vuya hi le ka Mufundhisi Khupa? (4)
- 6.7 Boxa lexi nga endla leswaku Portia a sindzisa ku ya eka Mufundhisi Khupa hi mayelana na mali ya kereke? (2)
- 6.8 Hlamusela swivangelo swinharhu leswi nga endla leswaku Korry Matshutshu na nsati Portia va hambana. (6)
- 6.9 Loko Mufundhisi Khupa a ku hi yena Mandela ekerekeni ya yena a a lava ku hlamusela yini? (2)
- 6.10 Hlamusela swilo swinharhu hi vumunhu bya Mufundhisi Khupa. (6)
- 6.11 Hikokwalaho ka yini Khupa na Portia va nyumanile loko va hlangana eThohoyandou endzhaku ka ku wa ka '*get-rich-schemes*'? (2)
- 6.12 Nyika vonelo ra wena ra loko swi fanerile leswaku vafundhisi va joyina swikimi swa ntswariso wa timali. (3)
- 6.13 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka xirungulwana lexi? (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35**

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**SWILETELO****XIVUTISO XA 7**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

NDZI WISISE – RK Gum'sani

- 1 Loko dyambu ri ku n'wee!
- 2 Un'wana na un'wana u ya esin'wini yakwe;
- 3 Lomu a pfukelaka kona hi masiku,
- 4 Wena u teka tindhulwana ta wena hahlu!
- 5 U ndzi swondzolota hi tihlo ra xikunguva.

- 6 Wena ntirho wa wena i ku vona ye' mina,
- 7 U ndzi himetela hi tihlo ra rivengo,
- 8 U ndzi ndzondzometela endzhopeni,
- 9 U luma na majejeku onge wo dlaya nyoka,
- 10 U ndzi seletela ndza ha hanya leswaku ndzi nga hefemuli.

- 11 Wena loko u ku bulumuku, u ehlekete ye' mina,
- 12 Kasi mina ndzi dlele mani?
- 13 Loko ndzi tilola milenge u ndzhuti wanga,
- 14 U ndzi landzelela na le swihundleni swanga,
- 15 U phebelana na nyuku u nga tlheli.

- 16 Hinkwako laha u nga kona u tshama hi mina,
- 17 U ndzi funya ndzi kala ndzi ku bii!
- 18 Ku nga sali na nsisi wa mhamba lowu,
- 19 U kutsa na rhambu u nga siyeli Bobi ya wena,
- 20 U khula murhu u tsona ticece,
- 21 U lakatsela xikambani xi ku caca!

- 22 Xana u ta languta rini tshanga raku?
- 23 Xana u ta hlakula rini yaku nsimu?
- 24 Loko wa ha heta nkarhi waku hi mina,
- 25 Hi ku lava ku ndzi vona eswirhendzeni swaku,
- 26 Leswo mbyana yo dya yin'wana a yi noni wa swi tiva wena?

- 27 Tiva leswi wena macingelani,
- 28 Laha ehansi ka tilo ni sava ra nambu,
- 29 Leswi u swi endlaka eka mina hi manyanga,
- 30 Xana u cingerile exikosini xa wena ke?
- 31 ... Un'wana munhu u langute wena.

7.1 Hi mintila leyi nga tluriki mune, tsala mongo wa xitlhokovetselo.

(3)

- 7.2 Xana mutlhokovetseri u vula yini hi mintila ya 1 na 2 loko a ku:
- 7.2.1 Loko dyambu ri ku n'wee! (2)
- 7.2.2 Un'wana na un'wana u ya esin'wini ya yakwe. (2)
- 7.3 Boxa vito leri munhu loyi ku vileriwaka hi yena a nga thyiwa rona ku tiyisisa leswaku u karhele hi maendlele ya yena. (1)
- 7.4 Tsavula ntila eka xitlhokovetselo lowu kombisaka ku va muvileri a vutisa loyi a vilelaka hi yena leswaku swilo yini a nga languti wa yena muti? (1)
- 7.5 Eka ntila wa 5 muvileri u ri 'U ndzi swondzolota hi tihlo ra xikunguva'. Ntila lowu wu komba leswaku:
- A Muvileri u tsakile.
B Muvileri u hlundzukile.
C Muvileri u khomiwa hi tingana (1)
- 7.6 Boxa nhlamuselo ya xivulwa lexi nga eka ntila wa 11 lexi nge:
'Wena loko u ku bulumuku, u ehleketa ye' mina.' (2)
- 7.7 Xana rito tshanga eka ntila wa 22 ri vula yini eka xitlhokovetselo? (1)
- 7.8 Boxa leswi rito 'tindhulwana' leri nga eka ntila wa 4 ri vulaka swona eka Xitlhokovetselo. (1)
- 7.9 Xana leswi swi endliwaka hi munhu loyi ku vileriwaka hi yena laha henhla swa khorwisa ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3½)
[17½]

XIVUTISO XA 8

Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

N'WINI WANGA – M Malungana

1 Ndzi n'wana wa wena Yehovha,
 2 Ndzi wa wena Tatana,
 3 Ndzi hlangana na mintlhamu leyi rhiyiweke,
 4 Yin'wana yi ndzi phasa ndzi nga ehleketangi,
 5 Kambe a ndzi ku rivali,
 6 Vito ra wena ri dzimile timintsu embilwini ya mina.
 7 Ndzi pfa ndzi chochovela enhoveni ndzi nga titwangi,
 8 Ndzi pfa ndzi tikuma'etiveni ra mitwa ya lunya,
 9 A hi ku rhandza ka mina Tatana,
 10 Ko va vuvabyi bya xitshuketa,
 11 Ndzi phule ephungulweni Tatana.
 12 Mavabyi ya mina ya mahanyelo i matutu vana va Ntavasi,
 13 Ndzi pfa ndzi tikuma eka mahanyelo yo vindluka,
 14 Kambe a hi ku rhandza ka mina,
 15 I Sathana xi nga na mavondzo.
 16 Ndzi tweli vusiwana Yehovha,
 17 Ndzi ricece ra wena.

- 8.1 Hi mintila leyi nga tluriki mune, nyika mongo wa xithhokovetselo lexi. (3)
- 8.2 Ntila wa 3 eka xithhokovetselo wu ri: 'Ndzi hlangana na mintlhamu leyi rhiyiweke.' Xana rito minthamu ri vula yini eka vulavulelo ra masiku hinkwawo? (2)
- 8.3 Xana rito Yehovha eka ntila wa 1 ri hi komba leswaku i yini swi nga le ku humeeleni eka xithhokovetselo lexi? (2)
- 8.4 Hi ku landza xithhokovetselo, i mani a dyohisaka mutlhokovetseri loyi? (1)
- 8.5 Tshaha ntila eka xithhokovetselo lowu kombaka leswaku muthlokovetseri u le khomyeni. (1)
- 8.6 Boxa leswaku vuvabyi bya xitshuketa eka ntila wa 10 i vuvabyi bya muxaka muni? (2)
- 8.7 Ntila wa 12 lowu nge: 'Mavabyi ya mina ya mahanyelo i matutu vana va Ntavasi', wu vula yini? Hlawula yin'we eka leswi landzelaka:
- A Vana va mutlhokovetseri va tele ngopfu.
 B Vito ra mutlhokovetseri i Ntavasi.
 A. Swidyoho swa mutlhokovetseri swi tele ngopfu (1)
- 8.8 Boxa leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi rito 'ricece' eka xithhokovetselo lexi. (1)
- 8.9 Boxa rito ku suka eka xithhokovetselo leri vulaka ku famba ekhwatini. (1)
- 8.10 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xithhokovetselo lexi. (3½)

[17½]

XIVUTISO XA 9

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

KU LANGUTIWA VITO – RK Maluleke

- 1 Un'wana na un'wana u ya twile maritro yo hetelela,
 2 'Ku na vanhu va ndzi landzelelaka navusiku.'
 3 A suriwa warikwerhu a nga si boxa to tala,
 4 A fela mati ... mati.
- 5 Papila ra nawu ri pfuriwa ri tlhela ri pfariwa,
 6 Nandzu wu khukhuriwa hi nambu wa ka N'waxivanga-vuloyi,
 7 Ku nga hundza xisiwana emisaveni,
 8 Swigevenga swi tiviwa kambe swi nga yi swi ya dya supu.
 9 Ku hava na mbhoni na yin'we yi nga pfulaka nomo,
 10 Yi ta va yi lo karhala ku mita mavele hakunene!
 11 Loko yo rifu ... rifu ... rifu.
 12 Yi suriwa yi nge se ya ekule,
 13 Ivi ku ku tititi!
 14 Hi hanya hi ya emahlweni,
 15 Hi hlangana na vo' va-Pilato hi n'wayitela.
 16 Hi hundzuka vamafanato.
- 17 Vito ra munhu i xitlhangu xakwe masiku lawa,
 18 Varhangeri, van'wamabindzu na vayimbeleri,
 19 Malunghelo ya ri ya vo' hinkwawo.
 20 Hina van'wana ho tatisa nhlayo,
 21 Xigwevo xakwe xi hambanile na xa mina,
 22 Ku ve milandzu ya hina i mahahlwa.
- 23 N'wina 'lavanene' mi rivala xilo xin'we:
 24 Leyi i misava ya Hosi na leswi nga eka yona.
 25 Xirilo xa makwerhu i xikhongelo xakwe,
 26 Hi ta vona loko we' Judasi swi ta famba kahle,
 27 Nibukadnetsar loyi!
- 28 Afrika-Dzonga a yi nge ringani na ndlopfu hi ndlela leyi,
 29 Yi ta phemeka bya xinkwa loko hi nga yi hlayisi,
 30 A hi tidyondziseni ku langutana hi tihlo rin'we,
 31 Hi kona hi nga kotaka ku aka tiko leri,
 32 Vito a ri vi vito kwalomo,
 33 Munhu a va munhu hi van'wana vanhu.
- 34 Mhaka ya ku fana ka swihari hinkwaswo,
 35 Swin'wana swi fana ku tlula swin'wana,
 36 A swi heleleli kwale purasini ra swihari.
 37 Leri i purasi ra vanhu,
 38 Vanhu hinkwavo i swikunguva,
 39 Xiyimo ko va vito leri hundzaka.

- 9.1 Hi mintila leyi nga tluliki mune nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 9.2 Xana mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 3 loko a ku: 'A suriwa warikwerhu a nga se boxa to tala.' (2)
- 9.3 Hlamusela leswi mintila ya 8 na 9 yi vulaka swona eka xitlhokovetselo. (2)
- 9.4 Hi ku landza xitlhokovetselo hlamusela leswi rito 'mahahlwa' ri kongomisaka eka swona. (2)
- 9.5 Tsavula ntila eka xitlhokovetselo lowu vulaka leswaku hambu leswi ku nga na timfanelo ta mani na mani vanhu a va khomiwi ku fana. (2)
- 9.6 Eka ntila wa 5 mutlhokovetseri u ri: 'Papila ra nawu ri pfuriwa ri tlhela ri pfariwa.' Ntila lowu wu vula leswaku:
- A Nandzu wu mangariwa wu tlhela wu herisiwa.
B Nandzu wu mariwa wu tlhela wu tengiwa.
C Nandzu wu tengiwa wu tlhela wu hundziseriwa emahlweni. (1)
- 9.7 Boxa nhlamuselo leyi kongomisaka eka vamafanato hi ku landza xitlhokovetselo. (1)
- 9.8 Boxa nhlamuselo ya rito xitlhangu eka ntila wa 17 (1)
- 9.9 Xana loko a ku ri wena loyi u nga dlayeriwa makwenu kutani ku humelela leswi nga humelela eka xitlhokovetselo a wu ta endla yini? (3½)
[17½]

XIVUTISO XA 10

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

RA DZINDZA – M Malungana

1 Mindyangu ya namuntlha yi khome hi ritukulu,
 2 Yi orha switiko swa khombo,
 3 Ndlati ya madzolonga ya baleka,
 4 Xipululu xi tshikele mandza ya xona emindyangwini,
 5 Mindyangu yo khoma timbilu loko ri dzindza ri hatima.
 6 Tinxangu ta mindyangu ti khomisa nsululwana,
 7 Namuntlha emindyangwini ku handza n'hwari,
 8 Matsune na nkati a yi vhikeki,
 9 Yi minya ku minya,
 10 Ku sala switlakati swa swiketi na maburuku.
 11 Mahlo yanga ya phutsela hi riphimela,
 12 Ku vona mintsumbu ya ndyangu yi lo nhavululu!
 13 Bombo ra namuntlha ra nuha,
 14 I bombo muni ro bomba hi xikhohlola-rifu,
 15 Tinhlampfu ta xona ti dlidlimbetela vukati emasirheni.
 16 I nkuzi muni yo loko ti gomolana,
 17 Yi yayarhela ntlhambi hinkwawo bii!
 18 Na mugulugudela wa marhole wo hava xisandzu wu kukuriwa,
 19 Ku sala xivala na migotlo ya tingana,
 20 Hakunene mapapa ya fuwe mpfula na ndlati.

21 Mindyangu i mpfurhampfurha,
 22 Un'wana u ri xa n'hwari loko un'wana a ku xa nkengere,
 23 Tinghumendlhana ta tiko tshovani swiphundla mi timela nhova,
 24 Layani tinhloko ta mindyangu ti ta kota ku vohla vukarhi
 25 Hikuva minete yin'wana na yin'wana xigitsi xi hlanta rifu emindyangwini,
 26 Vatshiveri na swiciwana va dyela enghinghiyeni,
 27 Swihlungwana swi fihle swo tala,
 28 Phela mpfula ya xihangu yi siya maphokolo emindyangwini.

- 10.1 Hi mintila leyi nga tluriki mune, tsala mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 10.2 Nhlokomhaka ya xitlhokovetselo lexi i 'Ra Dzindza'. Xana yi hlamusela yini ku ya hi xitlhokovetselo? (2)
- 10.3 Ntila wa 8 wu ri: 'Matsune na nkati a yi vhikeki.' Hi ku landza xitlhokovetselo boxa leswaku'matsune' i mani naswona 'nkati' ku vuriwa mani? (2)
- 10.4 Xana mutlhokovetseri u vula yini hi mintila ya 16 na 17 leyi nge:
 16 'I nkuzi muni yo loko ti gomolana,
 17 Yi yayarhela ntlhambi hinkwawo bii!' (2)
- 10.5 Boxa leswi rito 'xikhohlola-rifu' eka ntila wa 14 ri vulaka swona. (1)

- 10.6 Boxa rito rin'we eka xitlhokovetselo leri vulaka vanhu lava nga lova. (1)
- 10.7 Ntila wa 24 lowu nge: 'Layani tinhloko ta mindyangu ti ta kota ku vohla vukarhi' wu vula leswaku:
- A Va khutaza vavanuna ku ya emahlweni va xanisa mindyangu ya vona.
B Va khutaza vavanuna ku ya emahlweni na ku dlaya.
C Va tshinya vavanuna leswaku va nga hlundzuki. (1)
- 10.8 Xana i vamani lava va xanisekaka eka xitlhokovetselo lexi ku ya hi ntila wa 26 lowu nge: 'Vatshiveri na swiciwana va dyela enghinghiyeni.' (2)
- 10.9 Xana leswi swi humelelaka eka xitlhovetselo lexi swa khorwisa ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3½)
[17½]
- NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35**
NTSENGO WA TIMARAKA : 70